

NAZİRLƏR

XOSROV BƏY SULTANOV – HƏRBİYYƏ NAZİRİ; ZİRAƏT (ƏKİNCİLİK) NAZİRİ; ZİRAƏT VƏ DÖVLƏT ƏMLAKI NAZİRİ

MƏHƏMMƏD HƏSƏN HACINSKI – XARİCİYYƏ NAZİRİ; MALİYYƏ NAZİRİ; DÖVLƏT MÜFƏTTİŞİ; DAXİLİYYƏ NAZİRİ; TİCARƏT, SƏNAYE VƏ ƏRZAQ NAZİRİ

XƏLİL BƏY XASRƏMMƏDOV – ƏDLİYYƏ NAZİRİ; PORTFELSİZ NAZİR; DAXİLİYYƏ NAZİRİ

MƏHƏMMƏD YUSİF CƏFƏROV – AZƏRBAYCAN PARLAMENTİNİN SƏDR MÜAVİNİ, TİCARƏT VƏ SƏNAYE NAZİRİ; XARİCİYYƏ NAZİRİ

ƏKBƏR AĞA ŞEYXÜLSLAMZADƏ – ZİRAƏT (ƏKİNCİLİK) VƏ MƏSƏL (ƏMƏK) NAZİRİ

ORDUM VARSA, YURDUM VAR!

MİLLİ ORDU QURUCULUĞU

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti çox az müddət ərzində öz hökuməti, parlamenti, milli ordusu və pul vahidi olan demokratik respublikaya çevrilə bildi. Müstəqilliyi bir çox dünya dövlətləri tərəfindən tanınaraq beynəlxalq münasibətlərin iştirakçısı və beynəlxalq hüququn subyekti oldu.

Cümhuriyyətin ümumi siyasətinin ən mühüm sahələrindən biri hərbi siyasət idi. Hansı ki, birbaşa milli ordunun yaradılması, fəaliyyət göstərməsi ilə bağlı idi və cəmiyyətin mövcudluğunun təmin olunmasına xidmət edirdi.

Gənc demokratik dövlətin meydana çıxması Birinci Dünya müharibəsinin qurtardığı mürəkkəb və ziddiyyətli bir dövrə düşürdü. Bu, elə dövr idi ki, çoxəsrlik imperiyalar yıxılır və hərbi-siyasi ziddiyyətlərin yeni düynləri əmələ gəlirdi. Belə bir şəraitdə

Azərbaycan Cümhuriyyətinin Silahlı Qüvvələri siyasi sistemin mühüm elementi, dövlət hakimiyyətinin başlıca aləti kimi inkişaf edirdi.

“Azərbaycan (müsəlman) korpusunun formalaşmasına hələ 1917-ci ilin sonları – 1918-ci ilin əvvəllərində Xüsusi Zaqafqaziya Komitəsinin qərarı ilə başlanmışdı. Korpusun komandiri general Əliağa Şixlinski idi.

1918-ci il mayın 25-də 5-ci Türk Qafqaz diviziyasının əsas hissələri Gəncəyə daxil oldular. Onların ardınca mayın 26-da elə oraya bir qrup zabıtlə general-leytenant Nuru Paşa da gəldi. O, artıq Qafqaz İslam Ordusunun təşkilinə başlamışdı.

1918-ci il iyunun 4-də Türkiyə ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti arasında sülh və dostluq haqqında müqavilə bağlandı ki, həmin sazişə görə Türkiyə Azərbaycana hərbi yardım göstərməyi öz üzərinə götürdü.

Azərbaycan hökuməti Tiflisdən Gəncəyə köçəndən sonra bütün ölkədə hərbi vəziyyət elan edildi. İlk dövrlərdə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən yaradılmış 600 nəfərlik könüllü dəstə qoşun birləşmələrinə daxil oldu. İyunun 26-da müsəlman korpusu “Xüsusi Azərbaycan korpusu” adlandırıldı, sonra iyulun ilk günlərində bu birləşmə buraxıldı və

onun hissələrini digər iki türk diviziyası ilə birlikdə Nuru Paşanın komandanlığı altında Qafqaz İslam Ordusuna birləşdirdilər.

Bu ordu milli ordu kadrlarının hazırlanmasına çox böyük kömək göstərdi.

Qafqaz İslam Ordusunun tərkibində vuruşan azərbaycanlı döyüşçülər ilk döyüşə Göyçay yaxınlığında girdilər (27 iyun – 1 iyul 1918-ci il). I Qafqaz korpusunun hissələri darmadağın edildi və Kürdəmirə geri atıldı. Qafqaz İslam Ordusunun əsgərləri hücumu genişləndirərək iyulun 6-da Ağsunu tutdular, iyulun 10-da isə Kürdəmirə daxil oldular.

İyulun sonlarında Şamaxı, Qarasu, Hacıqabul, Ələt, Səngəçal, avqustun 3-də isə Quba azad edildi. Avqustun 5-6-da Bibiheybət, Badamdar və Qurd qapısı ərazilərində gedən döyüşlərdən sonra Bakı yaxınlığındakı döyüşlər son mərhələyə qədəm qoydu. Sentyabrın 15-də Qafqaz İslam Ordusunun hissələri şəhərə qətiyyətli hücum gerçəkləşdirdilər və nəticədə Bakı şəhəri azadlığa qovuşdu.

Sentyabrın 25-də Azərbaycan hökuməti Gəncədən Bakıya köçdü. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə 1918-ci il noyabrın 1-də Hərbi Nazirliyi təsis edildi. Nazir vəzifəsini Nazirlər Şurasının sədri Fətəli Xan Xoyski tutdu, onun müavini isə artilleriya general-leytenantı Səməd Bəy Mehmandarov oldu.

Azərbaycanda ordu quruculuğunun təməlinə Rusiya ordusunun təşkil, komplektləşdirmə, idarəçilik və döyüş hazırlığı prinsipləri dururdu. Cümhuriyyətin Silahlı Qüvvələrinin fəaliyyəti müvəqqəti olaraq çar Rusiyasının nizamnamələri, təlimatları və ümumiyyətlə, qanunvericiliyi ilə tənzimlənirdi.

“Hərbi kadrların hazırlığı məqsədi ilə Gəncədə hərbi məktəb açıldı, sonra isə bu məktəb Bakıya köçürüldü. Şurada hərbi feldşer məktəbi də yaradıldı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Hərb naziri müavininin əmri ilə 1918-ci il noyabrın 15-də Silahlı Qüvvələrin Baş Qərargahının və Hərb naziri dəftərxanasının formalaşdırılmasına başlandı.

Noyabrın 17-də türk qoşunları gedəndən sonra Bakıya general-mayor V.M.Tomsonun başçılığı altında 39-cu ingilis piyada qoşunları briqadası gəldi. Azərbaycanın hərbi hissələri paytaxtdan çıxarıldı. Bununla əlaqədar olaraq 1918-ci ilin noyabrından 1919-cu il aprelin 7-nə qədər Cümhuriyyətin Hərb Nazirliyi Gəncədə yerləşdirildi.

1918-ci il dekabrın 25-də general S.Mehmandarov Hərb naziri, general-leytenant Əliağa Şıxlinski onun köməkçisi vəzifəsini tutdu. Bu dövrdə Cümhuriyyətin Silahlı Qüvvələri Baş Qərargahının və onun mühəndis, artilleriya, hərbi-sanitar, hərbi-tədris və başqa şöbələrinin təsisinə başa çatdı. Baş Qərargahın Baş İdarəsinin rəisi general-leytenant M.A.Sulkeviç təyin edildi.

Hökumət öz qarşısında belə bir məqsəd qoydu ki, 1919-cu ildə 25 minlik ordu yaratsın. Bu məqsədlər üçün dövlət büdcəsinin 24%-i xərcləndi. Hökumətin Gəncədə yerləşdiyi vaxt türk zabıtlarının köməyi ilə hərbi gizirlər məktəbi yaradıldı. 1919-cu ilin aprelində Antanta dövlətlərinin ədalətsiz məhdudiyyətləri götürüldəndən sonra Azərbaycan qoşunları təntənə ilə Bakıya döndülər, onların ardınca Hərb Nazirliyi də paytaxta köçdü.

1919-cu ilin aprelində Şimali Qafqazda vəziyyət kəskinləşdi. Denikin köüllü ordusu Petrovsk və Dərbəndi tutdu. Azərbaycan və Gürcüstanın müstəqilliyi üçün gerçək təhlükə yarandı. Azərbaycan parlamentinin təqdimatı ilə xüsusi orqan – Dövlət Müdafiə Komitəsi yaradıldı və o, Cümhuriyyətin bütün ərazisində hərbi vəziyyət elan etdi.

1919-cu il iyunun 27-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Gürcüstan Respublikası arasında üçillik hərbi-müdafiə sazişi imzalandı və hər iki ölkənin hərbi idarələri milli silahlı qüvvələrin möhkəmləndirilməsi üzrə sıx əməkdaşlığa başladılar.

Gürcüstan Azərbaycanın hərbi qulluqçularının öz hərbi-tədris müəssisələrində təhsil almasına böyük kömək göstərdi, təcrübəli gürcü zabıtları və hərbi mütəxəssisləri Azərbaycan ordusuna göndərildilər.

İngilis ordusu Azərbaycandan tamamilə çıxandan sonra (avqustun ikinci yarısında) Cümhuriyyətin Hərb Nazirliyi ölkənin müdafiə gücünün möhkəmləndirilməsi üzrə bir sıra vacib addımlar atdı. Məsələn, Hərbi Donanmanın əsası qoyul-

du ki, bunu da “Ərdahan” və “Qars” kanonir gəmiləri, bir neçə xidmət və köməkçi gəmiləri – “Astarabad”, “Araz”, “Nargin” və başqaları təşkil etdi, hərbi liman düzəldildi.

Azərbaycan Ordusu ölkənin ərazi bütövlüyünün təmin olunması vəzifəsini yerinə yetirdi.

Yarandığı ilk günlərdən Ermənistan Respublikası Azərbaycana qarşı açıq təcavüzə başladı. Onların nizami qoşun hissələri və daşnak quldur dəstələri martın 22-si Novruz bayramı günü Naxçıvana, Zəngəzurə, Qarabağa soxuldular, daşnak bəndələri xaincəsinə Xankəndindəki Azərbaycan qoşun qarnizonuna hücum etdi. Qarabağın dağlıq hissəsində, Gəncədə və Qazax uyezdində daşnak qiyamı baş verdi. Daşnak hissələri ilə vuruş Azərbaycan Ordusunun böyük hissəsini yandırdı.

Belə çətin şəraitdə Cümhuriyyətin hərbi idarəsi vəziyyəti düzgün qiymətləndirərək özünün şimal mövqelərini möhkəmlətdi, sərhədin mühafizəsi gücləndirildi, silah-sursat təminatı çoxaldıldı.

Aprelin 27-si saat 10-da XI Qırmızı Ordunun dörd zirehli qatırı xaincəsinə sərhədi pozdu və Azərbaycan ərazisinə soxuldu. Bolşevik avanqardının xeyli üstün olmasına baxmayaraq, ordu hissələrimiz bir çox yerlərdə qəhrəmancasına müqavimət göstərərək təcavüzkarı dayandırmaq üçün cəhdlər etdi.

1920-ci il aprelin 28-də Qırmızı Ordu birləşmələri Bakıya girdi. Hakimiyyət bolşevik rejimin əlinə keçdi.

İSTİQLAL VARISI “İSTİQLAL”

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev qeyd edirdi: “Müstəqillik yolu qədər çətin yol yoxdur... Müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindir, onun saxlanması, daimi, əbədi olması bundan da çətindir”.

1919-cu ildə “Yaşıl qələm” Ədəbi Cəmiyyətinin üzvləri Hüseyn Bəy Mirzə Camalov və Məhəmməd Ağaoğlu Azərbaycan Parlamenti qarşısında çıxış edərək Bakıda milli muzeyin yaradılması məsələsini qaldırdılar və 1919-cu il dekabrın 7-də parlamentin yaradılmasının ildönümü münasibətilə İstiqlal Muzeyinin açılışı oldu və Azərbaycanda ilk rəsmi dövlət muzeyi parlamentin nəzdində fəaliyyətə başladı. Bu fakt Azərbaycan mədəniyyəti tarixində mühüm hadisə idi və 1920-ci ilin aprelində Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra İstiqlal Muzeyi ləğv edilsə də, yeni muzeylərin təşkilində mühüm rol oynadı.

“Onilliklər keçdi. 1991-ci ildə Azərbaycan yenidən müstəqil dövlət oldu. Həmin ildə də Azərbaycan İstiqlal Muzeyi yaradıldı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti dövründə bu adda muzeyin mövcudluğu haqqında fakt yox idi. Muzey yaradıldıqdan sonra, sənədlərin işlənməsi və arxivlərin öyrənilməsi nəticəsində məlum oldu ki, ilk rəsmi dövlət muzeyi “İstiqlal Muzeyi”dir.

Müstəqillik yoluna yeni qədəm qoymuş ölkədə bu adda muzeyin yaradılması təsadüfi deyildir. Muzey müstəqil Azərbaycanla həmyaşdır. 26 il – kəşflər, dərk etmək, inkişaf zamanı və bu gün İstiqlal Muzeyinin əsas işi gəncləri Vətənə məhəbbət, vətənpərvərlik ruhunda tərbiyə etmək, ölkəmizin müstəqilliyi uğrunda canından keçən qəhrəmanların əziz xatirəsini əbədiləşdirməkdən ibarətdir.

Muzeyin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri də Azərbaycan Demokratik Respublikasının fəaliyyətilə bağlı olan eksponatları öyrənmək və onları təqdim etməkdir. Ekspozisiya zallarından biri bu mövzuya həsr olunub. Burada XX əsrin əvvəlləri ilə bağlı hadisələr, demokratik dövlətin yaradılması, həmçinin Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə həsr olunan eksponatlar, arxiv fotosəkilləri, sənədlər, pul vahidləri, markalar, şəxsi əşyalar və mövzuya aid ki-tablar nümayiş olunur.

Muzeydə bu dövrə aid 517 eksponat var.

2013-cü ildə muzeyimizə maraqlı eksponatlar daxil olub. Türkiyə vətəndaşı, muzeyşünas Məşidə Niğmət Məmiş onun ulu babası Əhməd Əli oğluna məxsus iki kitabı – "İmadul İslam", "Darenta Şərhi" kitablarını muzeyə hədiyyə edib. Əhməd Əli oğlu türk əsgəri kimi, Nuru Paşanın rəhbərliyi ilə Qafqaz Ordusunun tərkibində 15 sentyabr 1918-ci ildə Bakının azad olunmasında iştirak edib. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra o, on il azadlıqdan məhrum edilib. Bu illər ərzində iki müqəddəs əmanəti özündə saxlayıb, Türkiyəyə qayıtdıqdan sonra kitabları öz doğmalarına verib. Onun nəticələri də biləndə ki, Bakıda İstiqlal Muzeyi fəaliyyət göstərir bu kitabları bizə hədiyyə ediblər. Beləliklə, muzeyimizə 15 sentyabr 1918-ci il hadisələrinin şahidi yeni eksponatlar daxil olur.

9 iyun 2017-ci il muzeyin fəaliyyətində ən mühüm tarixlərdən bi-

ridir. Həmin gün Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan İstiqlal Muzeyinin təşkilatçılığı ilə Azərbaycan ədəbi-ictimai fikrinin parlaq nümayəndəsi, görkəmli türkoloq, tanınmış mütəfəkkir və üçrəngli bayrağımızın ideya müəllifi, yazıçı-publisist Əli Bəy Hüseynzadənin qızı Feyzəvər xanım Alpsar tərəfindən Azərbaycana hədiyyə olunan əşyalardan ibarət sərgi-təqdimat keçirildi. Təqdimatda İstanbuldan gətirilən 161 əsərdən seçilmiş Əli Bəy Hüseynzadənin, övladları Səlim Turan və Feyzəvər Alpsarın yaratdığı bir sıra sənət əsərləri, Əli Bəyin həyatının müxtəlif anlarını əks etdirən fotosəkilləri, şəxsi əşyaları nümayiş etdirilib. Ümumiyyətlə, 37 təsviri sənət əsəri, 48 fotosəkil, 53 şəxsi əşya, 22 orden, medal və nişanlar, eləcə də ipək üzərində çap olunmuş "Həyat" qəzeti Azərbaycana hədiyyə olunub. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan muzeylərinə ilk dəfə belə dəyərli əşyalardan ibarət

kolleksiyanın bağışlanması çox əhəmiyyətli hadisədir. Tədbirdə çıxış edən Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm naziri Əbülfəs Qarayev bildirib ki, dövrünün qabaqcıl mütəfəkkiri və proseslərin fəal iştirakçısı olan Əli Bəy Hüseynzadənin qoyduğu irs millətin özünüdərkində çox önəmlidir, Türkiyə və Azərbaycan arasında mənəvi körpüdür. Nazir böyük mütəfəkkirin arxivinin qaytarılmasına görə Türkiyə dövlətinə də minnətdarlığını bildirib və qeyd edib ki, "Onlar bu tarixin Azərbaycana təqdimatı ilə sübut etdilər ki, bizim ayrılmaz tariximiz var".

Çox sevindirici haldır ki, 17 mart 2018-ci il tarixində Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında mədəni əlaqələrin möhkəmləndirilməsində xidmətlərinə görə Feyzəvər Turan Alpsar "Dostluq" ordeni ilə təltif edilib.

Beləliklə, AXC dövrünü əks etdirən bu nadir kolleksiya Azərbaycan İstiqlal Muzeyinin fonduna daxildir və muzeyin ekspozisiyasında nümayiş olunacaq.

Muzeydə müntəzəm şəkildə Azərbaycan Demokratik Respublikasına və o dövrün görkəmli şəxsiyyətlərinin yubileylərinə həsr olunmuş tədbirlər reallaşdırılır.

“ Prezident İlham Əliyevin sərəncamına əsasən, Azərbaycan İstiqlal Muzeyində Azərbaycan Cümhuriyyətinin 90 illiyinə, M.Ə. Rəsulzadənin 130 illiyinə, Ə. Hüseynzadənin 150 illiyinə, general Ə. Şıxlınskinin 150 illiyinə, general S. Mehmandarovun 160 illiyinə və C. Naxçıvanskinin 120 illiyinə həsr olunan tədbirlər keçirilmişdir.

Dövlətimizin başçısı bu yubiley ilini "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti ili" elan etdi. Respublikada və lazımi təşkilatlarda "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyinin təntənəli şəkildə" qeyd olunması haqqında hələ 16 may 2017-ci ildən Prezident sərəncam imzalamışdır. Bu sərəncamın dövlətimiz üçün böyük tarixi əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, o dövrün varisi kimi, keçmiş tariximizi öyrənməli və ondan ibarət dərsləri götürməliyik.

"Bu il biz müstəqilliyimizin yüz illiyini qeyd edəcəyik. Yüz il bundan əvvəl müsəlman aləmində ilk dəfə olaraq Demokratik Respublika yaradılmışdır. Biz fəxr edirik ki, bu Respublikanı Azərbaycan xalqı yaradıb və bir daha bütün dünyaya nümayiş etdirdi ki, Azərbaycan xalqı böyük xalqdır, istedadlı xalqdır, azad xalqdır" söyləyən cənab Prezident vurğulayıb ki, bugünkü müstəqil ölkəmiz Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin şanlı varisidir.

Muzeyimizin fəaliyyətinin ən başlıca vəzifələrindən biri muzey

eksponatları vasitəsi ilə tariximizi və tarixi prosesləri işıqlandırmaq, gəncləri və yetişməkdə olan gənc nəslə muzeyə cəlb etmək, onların vətənpərvər ruhda tərbiyəsidir.

Bu yubiley ilində muzeydə və muzeydən kənar təşkilatlarda AXC-nin 100 illiyinə həsr olunan tədbirlər, açıq dərslər və sərgilər təqdim edilir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin fəaliyyəti bizim bugünkü tariximizlə sıx bağlıdır. Onun öyrənilməsi və təbliği Azərbaycan İstiqlal Muzeyinin fəaliyyətində daim diqqət mərkəzindədir.

***

Azərbaycan Demokratik Respublikasının qurulması milli dövlətçilik tariximizdə əvəzsiz hadisələrdən biri kimi qiymətləndirilir. 23 aylıq qısa ömrünə rəğmən, məhz Cümhuriyyət dövründə xalqı-

mızın sonrakı taleyində böyük izlər buraxan tarixi proseslərin əsası qoyuldu. Təsadüfi deyil ki, 1991-ci ilin 18 oktyabrında qəbul edilən Müstəqillik Aktında müasir Azərbaycan Respublikası məhz AXC-nin hüquqi-siyasi varisi elan edildi.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2018-ci il ölkəmizdə "Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti İli" elan etməklə bir daha dövlətçiliyimizə, ənənələrimizə, Azərbaycan xalqının müstəqilliyinə töhfə verdi. Bu, ilk növbədə xalqımızın tarixi keçmişinin öyrənilməsinin, milli-mənəvi dirçəliş məsələlərinin daim diqqət mərkəzində saxlanmasının göstəricisi, ölkəmizin müstəqilliyinə verilən dəyərdir. ♦

Farida Şəmsi
Azərbaycan İstiqlal Muzeyinin
direktoru

